

УДК 811.161.2'37(043)

О. М. Мартинів,
аспірант

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано різноманітні аспекти проблеми внутрішньої форми фразеологізмів німецької мови та виділено основні типи фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання за допомогою методу фразеологічної аплікації. Фразеологізми з компонентом на позначення звучання – це стійкі сполучення з переосмисленим значенням, серед яких переважають мотивовані фразеологічні одиниці, які можуть мати ще й подвійне мотивоване значення.

Про багатство навколишнього світу людина дізнається через п'ять зовнішніх органів чуття: зір, слух, смак, дотик, нюх – для опису яких у мові наявні спеціальні лексичні та фразеологічні одиниці. Значне місце в цій групі посідають фразеологізми на позначення звучання. Дослідження звуку проводилось лінгвістами з акустичної точки зору, представники якої признавали існування первинного зв'язку між звуком і значенням слова (В. В. Левицький, Д. Вестерман, С. В. Воронін, Р. Якобсон). Головним засобом вербалізації звуку вважались дієслова. Прикметники на позначення звуку вивчались у межах поля "Сприйняття" на матеріалі російської, англійської та французької мов (А. Х. Мерзлякова, Л. В. Лаенко). Та не достатньою мірою вивчалась специфіка впливу компонента звучання, асоціативних явищ і пов'язаних з ним певних суспільно-історичних і культурних чинників на формування фразеологічного значення в німецькому мовознавстві, не проводився аналіз їх внутрішньої форми, що і зумовило загалом **актуальність** даної розвідки.

Мета роботи – провести аналіз внутрішньої форми ФО з компонентом на позначення звучання, виділити їх основні типи та вивчити їх вплив формуванні мовної картини світу.

Поняття внутрішньої форми було розроблене насамперед для мови (В. Гумбольдт) і слова (Х. Штейнталь), під ним розуміли спосіб поєднання думки і звука в слові. Пріоритет обґрунтування внутрішньої форми фразеологічних найменувань належить О. О. Потебні, який вважав, що внутрішня форма стійкого звороту пов'язана зі значенням і структурою вільного сполучення як бази фразеотворення з огляду на той спосіб вираження ідеї, що зумовила втілення нового значення саме в такій, а не в іншій зовнішній формі [1].

Внутрішня форма слова у фразеології характеризується невизначеністю та складністю її репрезентації. Так В. П. Жуков, Г. П. Помигуєв, А. М. Бабкин розглядає внутрішню форму як образ, створений взаємодією вільного словосполучення з переосмисленим на його основі фразеологізмом [8: 2].

В. В. Виноградов, Л. І. Ройзензон, А. М. Мелерович під внутрішньою формою фразеологізму розуміють його семантичну мотивованість. Для В. Н. Телії внутрішня форма – це "мотивуюча основа конотації". В. М. Мокієнко, А. В. Кунін ототожнюють внутрішню форму з етимологічним змістом фразеологізму.

Поняття внутрішньої форми у фразеологізмах зводиться до особливої метафоричної образності й експресивності мовного вираження повторюваних типових фактів, явищ, подій, ситуацій.

У внутрішній формі слова особливо виражається не тільки тлумачення дійсності, але й її оцінка. Слово має не тільки граматичні й лексичні предметні значення, але в той же час виражає оцінку суб'єкта – колективного чи індивідуального. Саме предметне значення слова якоюсь мірою формує цю оцінку, і саме оцінці належить творча роль у зміні значень (слово ми розглядаємо як компонент словосполучення – основи фразеологізму).

Експресивна оцінка нерідко визначає вибір і розміщення всіх основних смислових елементів висловлювання. Наприклад, **Wo man singt, da lass dich ruhig nieder: böse Menschen haben keine Lieder; Hunde, die bellen, beißen nicht.**

Історія ФО, їх виникнення і розвиток, формування внутрішньої форми являє собою історію багатовікових зусиль людської думки осмислити явища природи, наприклад, **Donner und Blitz!; ach, du Donnerchen!; Gott seis getrommelt und gepfiffen; Himmeldonnerwetter noch mal;** та суспільне життя й оволодіти ними. Протягом багатовікової історії Німеччина вела спочатку міжусобні війни, а потім війни на розширення території, тому навіть склалася думка про войовничий менталітет німців. Ці події суспільного життя не могли не фіксуватися мовою, оскільки мова є фактом культури, де вербалізуються її ключові концепти. Серед фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання дуже багато таких, які зафіксували ці події. Наприклад, **mit dem Säbel rasseln, mit dem Degen rasseln, (all) sein Pulver verschossen, brüllen [schreien] wie am Spieß.**

Тому можна стверджувати, що фразеологізми відіграють особливу роль у створенні мовної картини світу, оскільки природа семантики фразеологічних одиниць, їх внутрішня форма тісно

пов'язана із фоновими знаннями носія мови, із практичним досвідом особистості, культурно-історичними традиціями народу, який користується даною мовою.

Внутрішня форма фразеологізму створюється на основі семантичного перетворення складників або всього фразеологізму. Вибір образу, на основі якого відбувається фразеологізація вільної словосполучення, вирішує долю фразеологізму і перетворення його в одиницю фразеологічного фонду.

Аналіз внутрішньої форми фразеологічних одиниць на позначення звучання неможливо провести без визначення її компонента. Щодо питання компонента фразеологічних одиниць лінгвісти притримуються різних поглядів. Одні розглядають компонент фразеологізму як позасловне утворення, яке втратило своє лексичне значення в складі фразеологізму, а інші визнають словну природу цих компонентів. Чим більше компоненти фразеологізму втрачають словесні якості, тим цілісніше значення ФО і навпаки. Фразеологічне значення містить як понятійний зміст, так і категоріальне значення. Для Жукова компонент – це десемантизоване слово до тих пір, поки йому може бути приписано те чи інше позасистемне значення. Семантичне переосмислення компонентів, їх деактуалізація виникає внаслідок метафоричного перосмислення вільного словосполучення – об'єкта метафоризації [2: 10]. Внутрішня форма не здатна сама по собі виступати в якості диференціального признака фразеологічного значення. Тому фразеологізм неможливо визначити за допомогою тих слів, які входять в словосполучення та формують внутрішню форму.

Досліджуваний матеріал показав, що фразеологічні одиниці з компонентом на позначення звучання в німецькій мові здійснюють стиснутими засобами передачу інформації, яка виникає у вигляді образу, виражаючи у внутрішній формі характерні риси деякої ситуації, яка закріплена в мовній свідомості носіїв даної мови. Образність є одним з найважливіших якостей фразеології, на основі образів сприйняття виникають вторинні образи. Аналіз показав, що більшість мотивованих фразеологічних одиниць з компонентом звук в німецькій мові є образними. На думку В. М. Мокієнко образність – це здатність мовних одиниць створювати наочно-чуттєві уявлення про предмети та явища дійсності. Г. Бургер вважає, що образність корелює з конкретністю: образною є та лексична чи фразеологічна одиниця, яка позначає конкретні предмети, що піддаються чуттєвому сприйняттю, в тому числі адитивному: **die erste Geige spielen, mit den Wölfen heulen, mit Zähnen knirschen, bei Petrus anklopfen** [3: 23].

Мотивованість та аплікаційність є найважливішими характеристиками внутрішньої форми фразеологічних одиниць, того образу, який покладений в основу їх найменування, оскільки мотивованість враховує сенсорну, метафоричну та образну інформацію [4]. Внутрішня форма не є тотожною образній основі значення, хоча вони часто співпадають в основних елементах. Образною основою є створене в мовній формі уявлення, яке виражається даним мовним знаком в його прямому значенні. Це уявлення слугує базою переносних значень фразеологічних одиниць та створює семантичну двоплановість. Показово, що повністю ідіоматичні і образно мотивовані фразеологізми зберігаються в пам'яті особливим чином, насамперед через потенційну образність деяких компонентів і через можливість асоціювання, викликані цими компонентами. Очевидно, фразеологізми такого типу як **aus dem letzten Loch pfeifen, den Vogel abschießen**, сприймаються як у вербальній, так і у візуальній формах, тісно між собою пов'язаних. Тому такі висловлювання швидше розуміються у порівнянні із їх нефразеологічними синонімічними варіантами. У досліджуваній фразеологічній мікросистемі фразеологічні одиниці з компонентом на позначення звучання мають подвійне вмотивоване, образне значення, одне із яких може бути вмотивованим, інше ні:

- **eine gute Klinge schlagen**
  - 1) хоробро воювати;
  - 2) уминати, аж за вухами лящить.

- **auf die Pauke hauen**
  - 1) знімати галас;
  - 2) бути хвалькуватим.

Отже, один і той самий образ, який лежить в основі фразеологічної одиниці з компонентом на позначення звучання, може використовуватися по-різному, що зумовлює подвійне осмислення образу та можливість різної вмотивованості значення цієї фразеологічної одиниці.

Важливим є те, що образність та мотивованість не є тотожними поняттями. Фразеологічна одиниця може бути немотивованою але образною. Це переважно одиниці із затемненою внутрішньою формою. Яскравість образності залежить від лексико-граматичних відношень між компонентами цих одиниць. Чим сучасніші та реальніші ці відношення, тим живіший образ, який лежить в основі фразеологічної одиниці. Будь-який некротичний елемент в складі фразеологізму стирає чи послаблює її образ, бо наявність такого елемента ускладнює співвіднесення фразеологічного значення словосполучення з його прямим значенням.

Зазначене вище, дає нам можливість стверджувати, що в основі образності лежить суміщення, бачення двох картин, одна з яких утворює образне (переносне) значення фразеологізму, а друга відповідає її буквальному (вихідному) значенню.

Фразеологічні одиниці можуть бути систематизовані за допомогою прийому фразеологічної аплікації, яку запропонував В. П. Жуков. Прийом фразеологічної аплікації сприймається нами як накладання значення фразеологічного звороту на значення еквівалентного вільного словосполучення. Як, приклад, візьмемо фразеологізм **mit dem Säbel rasseln** (брязкати зброєю, погрожувати), де іменник **Säbel** – шабля вживається в значенні ‘холодна, переважно кавалерійська зброя із зігнутих сталевим лезом і гострим кінцем’, а **rasseln** – брязкати, ударяючись утворювати різкі дзвенячі звуки. Слова, які входять в розгорнуте визначення фразеологізму і слова за допомогою яких тлумачаться зміст лексичних одиниць шабля і брязкати, семантично не пов’язані між собою. Це означає, що даний фразеологізм має високу ступінь семантичної сполучуваності компонентів та при такому накладанні цілісне значення фразеологізму зрівнюється, співвідноситься з лексичним значенням слів, які входять до вільного словосполучення такого ж лексичного змісту. Методом аплікації, таким чином, визначається степінь семантичної сполучуваності компонентів, характер нерівномірної їх деактуалізації, природа цілісного значення досліджуваної одиниці.

Дані характеристики простежують процес переосмислення в фразеологізмах. За допомогою методу аплікації, на думку В. П. Жукова можна здійснити ряд операцій, важливих для теорії фразеології, а саме:

- а) встановити межу фразеологізмів;
- б) визначити варіантні властивості багатьох фразеологізмів;
- в) виявити ступінь семантичної цілісності фразеологізмів; та розкласифікувати фразеологічний матеріал [5].

Таким чином, за допомогою методу фразеологічної аплікації за В. П. Жуковим можна виділити наступні три основні типи фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання:

- 1) Історично аплікаційні і мотивовані фразеологічні одиниці.

Омонімічне даній фразеологічній одиниці словосполучення виникло мабуть в минулому, а зрозуміти значення якого можна лише шляхом діахронічного дослідження. **So schnell schießen die Preußen nicht** – (це не робиться так швидко). Цей фразеологічний зворот виник після того як прусська армія запровадила зброю, яка запалювалася за допомогою гніту, тобто постріл міг з’явитися лише після довгого процесу його згорання.

- 2) Аплікаційні і мотивовані фразеологічні одиниці.

Даним фразеологічним одиницям відповідають омонімічні словосполучення, вони є мотивованими, тобто характеризуються прозорістю внутрішньої форми. Зазвичай тлумачення даних фразеологічних одиниць не викликає великих труднощів. Наприклад, **Trübsal blasen** – нудьгувати, **jemandem die Ohren voll schreien** – прокричати вуха комусь.

- 3) Аплікаційні та немотивовані.

Фразеологізми даної групи не мають відповідного їм вільного омонімічного словосполучення, а їх внутрішня форма затемнена и мотивованість значення відсутня. Наприклад, **ein Loch in die Luft schießen** – промахнутися, попасти пальцем в небо; **jemandem das Licht ausblasen** – відправити кого-небудь на той світ.

Отже, фразеологізми з компонентом на позначення звучання – це стійкі сполучення з переосмисленим значенням, серед яких переважають мотивовані фразеологічні одиниці, які можуть мати ще й подвійне мотивоване значення. Внутрішня форма бере участь в у формуванні фразеологічного значення, в результаті переосмислення того словосполучення, яке формує внутрішній образ фразеологізму, його внутрішню форму яка пов’язана з культурно-історичними традиціями народу та фоновими знаннями носія даної мови. При цьому саме образ, який лежить в основі такого фразеологізму має своєрідну вказівну функцію, інакше не можна було б говорити про мотивованість цілого значення.

Подальші дослідження цієї проблеми можна провести досліджуючи механізми образного переосмислення фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
2. Жуков В. П. Русская фразеология: Учебное пособие для студентов филол. спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1986. – 310 с.
3. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. – Berlin: Erich Schmidt, 1998. – 226 S.
4. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
5. Баран Я. Фразеологія у системі мови. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1997. – 176 с.

- б. Ужченко Д. В. Культурно-національні фактори створення образності зоофразеологізмів // Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т.Г.Шевченка. – Луганськ, 1999. – № 10. – С. 47-52.

Матеріал надійшов до редакції 05.05. 2009 р.

Мартынов О. М. Анализ внутренней формы фразеологических единиц с компонентом на обозначение звучания в современном немецком языке.

В статье проанализированы разные аспекты проблемы внутренней формы фразеологических единиц немецкого языка и выделены основные типы фразеологических единиц с компонентом для обозначения звучания с помощью метода фразеологической аппликации. Фразеологизмы с семантическим компонентом звучания – это стойкие единицы с переосмысленным значением, среди которых превалируют мотивированные фразеологизмы с двойным мотивированным значением.

Martyniv O. M. Analysis of the Internal Form of the Phraseological Units with Sound Component in Modern German Language.

Various aspects of the problem of the internal form of phraseological units in German language are analysed and the main types of the phraseological units with the sound component are distinguished with the help of phraseological application method. Phraseological units with the semantic component 'sound' are set expressions with a double motivated meaning.